

ного нормативного регулювання можливо навіть додати, що при залученні КС коштів від третіх осіб та надання кредитів не членам КС відбувається виключення принципів кооперації з її діяльності, мінімізується участь в такій діяльності КС її членів, а сама діяльність та господарська організація наближується до діяльності господарських товариств.

Можливо навіть відмітити, що принципи кооперації поступово втрачають свій вплив на регулювання діяльності КС та одночасного відсторонення учасників КС від управління кредитною спілкою.

Для належної діяльності КС доцільним стає поступове посилення її регулювання як фінансової установи та зближення змісту господарської компетенції КС та інших кредитних установ.

3.5. Окремі проблеми господарсько-правового регулювання діяльності кредитних спілок

На сьогодні в Україні передусім банківським сектором постала проблема ліквідності, що негативно позначилась на економіці країни в цілому. Тривалий час банківський сектор мав доступ до відносно доступних зовнішніх ресурсів, що вплинуло на зростання обсягів кредитування та прийняття банками додаткових ризиків, що в умовах стрімкого зростання курсу валют призвело до не виконання банками взятих на себе зобов'язань. Потужні прояви банківської кризи викликали не стабільність всієї системи, що отримало прояв у вигляді мораторію на видачу депозитів, призупинки кредитування для населення та втрати довіри споживачів послуг до всієї банківської системи. Найбільші негативні прояви фінансової кризи зазнали саме ті суб'єкти, що у своїй господарській діяльності та при формуванні споживчого кошика спирались на видачу кредитних коштів та дохід від депозитних вкладів. З не менш суттєвими проблемами нестачі грошових ресурсів стикнулися сільськогосподарські виробники, що зазвичай будують весь цикл сільськогосподарського виробництва на

запозичених коштах. За таких умов, діяльність фінансових посередників на ринку фінансових послуг, зокрема КС та ломбардів, як найбільш представлений вид небанківських фінансових установ, стає як ніколи актуальним.

Законодавче регулювання розвитку небанківських фінансових установ в Україні завжди мало не пропорційний характер. На фоні відсутності ефективного законодавства, системи регулювання та пруденційного нагляду під виглядом кредитних союзів та ломбардів не рідко створювались загрози для виникнення під виглядом кредитних союзів та ломбардів «фінансових пірамід». Стратегія сталого розвитку «Україна–2020» задля досягнення мети із впровадження в Україні європейських стандартів життя передбачає проведення 62 реформ, серед яких реформи у ринку капіталу, фінансового сектору, захисту економічної конкуренції, реформа державного фінансового контролю. Провести вказані реформи необхідно спираючись на європейський досвід розвинених країн, створення дієвої системи діяльності кредитних союзів та ломбардів, що у багатьох країнах європейського союзу займає не меншу роль ніж банківська система та надає приклад із подолання їх основних проблем.

Актуальність цієї теми обумовлюється ще й тим фактом, що кредитні союзи мають не розвинутий потенціал у якості кредитно-ощадного інституту для надання іпотечної позики та можуть виступати у якості забудовника житла для членів кредитного союзу. Ломбарди у свою чергу є недостатньо дослідженим учасником діяльності із оцінки, виробництва та переробки виробів із дорогоцінних металів.

Проблематикою функціонування окремих небанківських кредитних установ, зокрема кредитних союзів та ломбардів займались такі провідні науковці: О. Василик, Н. Внукова, Б. Івасів, В. Гончаренко, В. Корнєєв, М. Крупка, І. Лютий, А. Мороз, А. Пересада, М. Савлук, В. Ходаківська, В. Шелудько та інші. Незважаючи на дослідження даної проблематики, необхідно відмітити відсутність комплексного дослідження порівняння вітчизняного законодавства із європейськими нормативними актами та практикою створення кредитних союзів та ломбардів.

Фінансові установи є частиною фінансової системи будь-якої країни. Вони залучають та інвестують кошти, сприяючи ефективному розвитку економіки та прогресу в суспільстві.

Закон України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 р. № 2908-ІІ закріпив за кредитними спілками статус неприбуткової організації, заснованої фізичними особами на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки. При цьому Закон визначив, що КС є не громадською організацією як було визначено раніше, а фінансовою установою, що дозволило більш чітко встановити юридичний статус КС.

На даний час у законодавстві простежується бажання реформувати кредитні союзи, позбавивши їх статусу неприбуткових установ. Уводиться система застосування реєстраторів розрахункових операцій. Звісно це позбавить КС цілого ряду пріоритетів та докорінно може змінити саму ідею, що закладена у фундамент створення кредитних союзів.

Так, кредитні спілки в більшості країн світу мають статус фінансового кооперативу. Ідея кооперації як форми взаємодопомоги та економічного самозахисту населення в умовах ринку сформувалась в Англії на початку ХІХ ст. У 1844 р. 28 робітників-ткачів англійського міста Рочдейл заснували споживчий кооператив, принципи діяльності якого започаткували увесь кооперативний рух. В основу кооперативної форми господарювання була покладена ідея економічного самозахисту людей шляхом об'єднання в організацію для самозабезпечення більш дешевими та якісними товарами¹. Так було сформовано основний принцип кредитного союзу, за яким члени товариства акумулюють тимчасово вільні кошти одних суб'єктів та надають їх іншим суб'єктам.

На думку одного з провідних українських дослідників кооперативного руху М. І. Туган-Барановського, кооперативом є добровільне об'єднання кількох осіб яке має на меті не отримання прибутку на затрачений капітал, а підвищення завдяки спільному веденню госпо-

¹ Гончаренко В. В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи. Міжнародний досвід та українська практика. Київ : Наукова думка, 1997. 240 с.

дарства трудових доходів своїх членів або зменшення витрат членів на їх споживчі доходи¹

До ознак членства кооперативу слід віднести всі загальні ознаки об'єднання: добровільність, доступність вступу, демократичні, рівні умови для прийняття, спільна мета та спільність інтересів.

Розглянемо проблемні питання організації КС починаючи із аналізу базових засад кредитних союзів таких як спільна мета та спільність інтересів.

До зовнішнього фактора об'єднання членів кредитного союзу можна віднести мету із задоволення економічних, соціальних, побутових інтересів його членів. Прояв спільної мети полягає в отриманні певних, як правило матеріальних благ шляхом економічної діяльності в якій члени беруть участь в якості споживачів відповідних благ чи послуг або отримують роботу, блага чи послуги безпосередньо ними вироблені. Особливий елемент зовнішнього фактора об'єднання у кредитному союзі має прояв у тому, що кооператив надає своїм членам певні блага на більш вигідних умовах ніж це міг би зробити вільний ринок. Створюються особливі, пільгові умови як прояв взаємодопомоги серед осіб об'єднаних спільністю інтересів. Відсотки, отримані спілкою за кредитами, складають її дохід, який надалі направляється на формування фондів та нарахування відсотків на вклади членів кредитного союзу.

До внутрішнього фактора об'єднання у кредитну спілку відноситься спільність інтересів її членів. Закон України «Про кредитні спілки» як умову створення КС ставить чисельність засновників (членів) кредитної спілки, що не може бути менше ніж 50 осіб, які відповідно до цього Закону можуть бути членами КС та об'єднані хоча б за однією з таких ознак: мають спільне місце роботи чи навчання або належать до однієї професійної спілки, об'єднання професійних спілок, іншої громадської чи релігійної організації або проживають в одному селі, селищі, місті, районі, області.

Історичне підґрунтя формування спільності інтересів, як внутрішнього фактора об'єднання у кооперативі полягало в тому, що члени

¹ Туган-Барановський М. И. Социальные основы кооперации Москва, 1989. 94 с.

кооперативу, які несли солідарну відповідальність по його боргах мали добре знати один одного а правління мало можливість стежити за змінами у фінансово-майновому стані господарств, членів товариства та зі цільовим використанням кредиту. Локалізація товариства гарантувала його стабільність, а за зростання відповідала система розроблена Райфайзенем, який вважав необхідним створення спілок різних рівнів (районних, обласних, центральних) через які здійснювалось взаємкредитування.

Проаналізувавши умови членства у кредитному союзі, можна дійти висновку, що більшість з них діє саме за територіальним принципом. Проте існують кредитні союзи об'єднані на інших умовах. Наприклад, досить відома є КС «Кредит-союз» заснована на базі громадської організації «Союз Чорнобиль Україна». Кожний учасник, який визнав Статут кредитного союзу та внутрішні нормативи, сплатив обов'язковий членський внесок може користуватися його послугами.

Кожний член спілки, незалежно від розміру його вкладів, має право одного голосу в питаннях управління кредитною спілкою. Отже, КС як добровільне об'єднання громадян не має засновників та статутного капіталу, не може контролюватися іншими юридичними особами. Кожний новий член має ті ж права, що й перші засновники кредитної спілки, це є запорукою захисту інтересів всіх без виключення членів та побудови роботи спілки на засадах довіри.

Так поєднуючи зовнішній та внутрішній фактор, члени кредитного союзу своїм вольовим рішенням утворюють неприбуткове об'єднання на основі спільності інтересів та на довірчих умовах в управлінні для створення кращих, більш вигідних умов у наданні своїм членам замах них грошових коштів.

Станом на 31.03.2015 р. в Україні зареєстровано та діє 589 КС, що на 6,1 % менше ніж у 2014 році. Кількість членів КС становить 826,0 тис. осіб, що на 146,1 тис. осіб (15,0 %) менше, ніж за відповідний період 2014 року. Загальний обсяг активів нині діючих КС становить 2 209,6 млн грн і зменшився на 506,5 млн грн, або на 18,6 % порівняно з відповідним періодом минулого року¹. Ці дані свідчать

¹ Офіційні данні. URL: [http://nfp.gov.ua/files/sector/ks 1 %20ky%202015.pdf](http://nfp.gov.ua/files/sector/ks%201%20ky%202015.pdf).

про тенденцію до стрімкого зменшення кредитних союзів та наявність у їх діяльності суттєвих проблемних аспектів.

Для того щоби оцінити вигідність пропозицій сучасних КС порівняно до банківських пропозицій необхідно розрахувати ефективну ставку за кредитом або його повну вартість. Дана ставка є сукупністю всіх розходів за користування кредитом, що включає в себе номінальну процентну ставку, видатки на оформлення, отримання та обслуговування кредиту. Так, за членство у кредитній спілці може взиватись плата у розмірі встановленому її членами. Аналогічний платіж може бути встановлений і в банках.

Діапазон середньозважених відсоткових ставок за кредитами, які надані членам КС, досить широкий. Найбільша кількість КС надають кредити за середньозваженою ставкою в межах від 30 % до 60 % річних на побутові потреби у розмірі від 10000 до 30 000 гривень.

Навіть не зважаючи на значне скорочення кредитних пропозицій від банків на ринку банківських послуг існують більш вигідні пропозиції із отримання грошей у кредит без надання майна в іпотеку. Визначення відсотків за процентною ставкою на позики диференціюється за ступенем ризику. Так, найбільш ризиковим є кредитування на підприємницьку діяльність, що відповідає високим ставкам за кредитом. Найменша ставка має встановлюватись на позики з лікування та навчання. Основою для встановлення процентних ставок на позики повинен бути аналіз та моніторинг ставок на однорідні послуги КС в регіоні. При цьому необхідно визначитися з умовами, на яких залучатимуться вклади членів спілки, порівнюючи їх з умовами банківських установ¹.

Щодо переліку документів необхідних для вступу до кредитного союзу та документів необхідних для отримання кредиту в банку можна сказати, що вони майже припинили різнитися між собою. Ризик відмови рівний як у банківській, так і не банківській фінансовій установі.

Тобто, з практичної точки зору, теоретичні ідеї щодо створення пільгових та більш захищених умов для членів кредитних союзів не

¹ URL: http://irabs.edu.Ua/images/stories/docs/K_BOA/Hrvtsenko_2_1.pdf.

відрізняються від банківських пропозицій, що подекуди є більш вигідними за ефективними ставками.

Рішення щодо видачі кредитів, не дивлячись на те, що кредит надається члену кредитивного союзу все одно приймається адміністративним шляхом, тобто не у кожному окремому випадку всіма членами союзу а приймається групою осіб із виконавчого правління, що уповноважені відповідно до статуту на розпорядження коштами кредитного союзу. Це створює зловживання у видачі кредитів. Відсутність матеріальних гарантій повернення кредитів виданих створює загрозу для всіх учасників союзу так як склалась практика коли кількість виданих коштів щонайменше у два рази перевищує кількість залучених коштів.

Ще однією проблемою діяльності кредитного союзу залишається високий рівень заборгованості за кредитами. Відповідно до Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг в Україні безнадійним вважається прострочений або неповернений кредит, за яким є документальне підтвердження про неможливість стягнення; неповернений кредит, минув строк позовної давності; прострочений кредит та кредитним комітетом було прийнято обгрунтоване рішення про визнання кредиту безнадійним¹.

За даними Нацкомфінпослуг заборгованість за простроченими та неповернутими кредитами становить майже чверть від загальної кількості їх активів.

З моменту виявлення заборгованості починається процедура з повернення боргів та нарахування пені. Так як всі члени спілки мають рівні права та діють з метою взаємодопомоги, процедура із повернення боргу може бути в кожному окремому випадку індивідуальна. Як правило боржнику надсилається повідомлення про наявність боргу, складається лист-вимога про погашення заборгованості. Якщо такі дії не призводять до позитивного результату, починається процедура звернення стягнення на майно боржника у тому випадку якщо було

¹ Про затвердження Положення про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0148-04>.

укладено договір застави. Стягнення боргу в примусовому порядку відбувається за встановленим законодавством механізмом.

Якщо всі заходи впливу використані позика визнається неповерненою, якщо прострочення очікуваного платежу на дату звіту становить більше 12-ти місяців. За даними Нацкомфінпослуг у структурі заборгованості з неповернених і прострочених кредитів переважають неповернені кредити терміном понад 12 місяців, питома вага яких становить 62,0 %.

Ще однією з основних проблем у організації діяльності кредитних союзів та їх законодавчого регулювання є питання віднесення кредитних союзів до неприбуткових організацій. В. Гончаренка – поняття «неприбуткова природа кооперативу» традиційно межує з термінологічною плутаниною пов'язаною, зі змішуванням сутності понять «дохід» і «прибуток». Він цілком справедливо акцентує: «Дохід – це кошти, які отримує організація від своєї діяльності, а прибуток – перевищення суми доходів організації над її витратами. Таким чином, джерелом покриття витрат будь-якої організації є не прибуток, а дохід. Організація, що отримує дохід, може не мати прибутку...»¹. Дана точка зору цілком обґрунтована та підтримується у багатьох країнах світу де існують кредитні кооперації.

Перелік та критерії з отримання статусу неприбутковості викладено в новій редакції Податкового кодексу України, з урахуванням доповнень, внесених Законом України від 17 липня 2015 року № 652-VIII «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування неприбуткових організацій», який набрав чинності 13 серпня 2015 року.

Пункт 133.4.1. ПК України під неприбутковим підприємством, установою та організацією визначає підприємство, установу та організація, що одночасно відповідає таким вимогам: утворена та зареєстрована в порядку, визначеному законом, що регулює діяльність відповідної неприбуткової організації; установчі документи якої містять заборону розподілу отриманих доходів (прибутків) або їх частини серед засновників (учасників), членів такої організації, пра-

¹ Оленчик А. Я. Кредитні спілки в Україні: Основні засади діяльності : навч. посібн. в 2-х книгах. Книга перша. Київ : УІРФР, 2005. С. 105.

цівників, членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб; установчі документи якої передбачають передачу активів одній або кільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зарахування до доходу бюджету у разі припинення юридичної особи; внесена контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій.

З формальної точки зору кредитні спілки відповідають критеріям неприбуткового підприємства. Закон України «Про кредитні спілки», перш за все, визначає кредитну спілку як неприбуткову організацію (ст. 1). Редакція ПК України що діяла до 01.01.2015 р. містила ст. 157, де кредитні спілки чітко визначались як неприбуткові.

Проте п. 133.4.6. ПК України серед неприбуткових організацій, що відповідають вимогам неприбуткової організації і не є платниками податку кредитні спілки безпосередньо названі не були. Натомість перелік неприбуткових організації перестав бути вичерпним, що дає можливість віднести кредитні спілки до інших юридичних осіб, діяльність яких відповідає вимогам цього пункту.

Така позиція законодавця здається не зрозумілою, так як проявляється не рівний підхід до організацій статус неприбутковості яких вже встановлено спеціальними нормами законодавства. Крім того, позбавлення вказаних організацій громадянського суспільства пільг зі сплати податку на прибуток суперечить Рекомендаціям Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій в Європі № СМ/Пес (2007)14. Відповідно до п. 57 вказаних Рекомендацій, неурядові організації повинні отримувати допомогу в здійсненні своїх цілей шляхом державного фінансування та інших форм підтримки, як-от: звільнення від податку на прибуток та інших податків або обов'язкових зборів стосовно доходу неурядових організацій від членських внесків, коштів і товарів, отриманих від донорів або державних і міжнародних агентств, інвестиційних доходів, доходів від оренди майна, роялті, господарської діяльності, продажу майна, а також пільг з оподаткування пожертв неурядових організацій шляхом виключення їх з податкової бази або надання податкових кредитів.

Аналізуючи нинішній стан КС в Україні слід констатувати значні недоліки як у їх організації так і у рівні тих послуг які надаються членам КС. Зокрема умови кредитування не можна назвати більш вигідними для членів ніж пропозиції із кредитування банками, значний рівень безнадійної заборгованості серед позичальників, що вказує відсутність гарантій у поверненні кредиту та слабкий рівень контролю за заборгованістю. Віднесення КС до прибуткових організацій докорінно змінить саму сутність даного виду об'єднання, перетворить його виключно на комерційне підприємство. Проте такі зміни зовсім не вирішать проблем КС, вірогідніше зі втратою статусу неприбуткової організації, кредитні спілки в Україні взагалі перестануть відповідати світовим стандартом даного виду кооперації.